

Demokratik Ütopya ya da Postmodern Olmanın Dayanılmaz Hafifliği

Zühtü ARSLAN*

Bu yazı alternatif bir siyasal ve toplumsal proje olarak sunulan 'Demokrat zihniyet'in eleştirel bir analizini yapmayı hedeflemektedir. Söz konusu projenin dayandığı epistemolojik temeller ve içerdiği ilkeler genel olarak postmodern düşünce çerçevesinde, özel olarak da Etyen Mahçupyan'ın gerçekten son yıllarda Türkçe'de yayınlanmış en özgün eserlerden biri olan *İdeolojiler ve Modernite*'si çerçevesinde ele alınacaktır. Bu çalışma hiç şüphesiz postmodernizme ve bu arada Mahçupyan'a topyekün bir reddiye değil. Modernitenin olumsuzluklarını görmemek mümkün değil. Bu olumsuzlukların sistematik eleştirilerinden biri olan postmodernist düşünceyi görmemek hiç mümkün değil. Ancak bütün bunlar postmodernizmin etik ve siyasal alanda taşıdığı çelişkileri ve açmazları incelememize de engel değil. Yapmak istediğimiz postmodern siyasal düşüncenin temel problemlerini ortaya koymak ve 'demokrat zihniyet'in dayanaklarını sorgulayarak tartışmaya katkıda bulunmaktır.

Epistemolojik Temeller ve Demokrat Zihniyet

Mahçupyan demokrat ve otoriter zihniyetlerin dayandıkları epistemolojik temelleri inceleyerek başlıyor *İdeolojiler ve Modernite*

* Dr. Polis Akademisi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı

adını verdiği kitabına. İdealist ve materyalist yansımalarının, temel önermelerinin farklılıklarına karşın, kaçınılmaz olarak hiyerarşik ve ataerkil dolayısıyla otoriter bir sosyo-politik yapıyı doğurduğunu söylüyor.¹ Mutlak tekabuliyet de, Mahçupyan'a göre, bireysel algılamaya verdiği güven dolayısıyla, relativist bir zihniyeti öngörmektedir. (s.39) Bu relativist zihniyet liberalizmin üzerine yaslandığı teorik temeli teşkil etmektedir. Liberalizmin ya da daha doğru ifadeyle liberalizmin bir versiyonunun savunduğu nötr devlet ve toplum projesi de aynı relativist epistemolojiden beslenmektedir.² Relativist zihniyetin gerektirdiği bu nötrlük (neutrality) politik düzlemde 'liberal demokrasi mekanizması', ekonomik düzeyde de 'piyasa mekanizması' ile realize edilmeye çalışılmaktadır. (s.40)

Bu üç epistemolojik pozisyon 'haddini aşan' önermeler taşıması nedeniyle Mahçupyan'ın tercihi mazhar olamamakta, dolayısıyla 'demokrat ütopya' yı üzerine bina edeceği temel olma şansını kaybetmektedir. Geriye tek seçenek kalmaktadır: Göreli tekabuliyet. Buna göre insan dış dünyayı önceden oluşturduğu zihinsel kategoriler (Kant), ya da dil (Wittgenstein) aracılığıyla algılar. Bu araçlar dış gerçekliği 'çarpıtarak' ve yeniden inşa ederek algılarlar. Zira gerek Kantçı felsefede ifadesini bulan 'zihinsel kategoriler', gerekse

Wittgenstein'daki 'dil' beşeri ve toplumsal bir ürün olması hasebiyle sınırlıdır. Bu sınırlılık kategorilerin ve dil(ler)in evrenselliğini de imkansız kılar.

"Öte yandan dil, toplumsal bir üründür ve farklı toplumlar aynı gerçekliği çok farklı dilsel bütünlükler içinde algılayabilmektedir. Dolayısıyla insan zihnindeki kategoriler evrensel olmaktan ziyade toplumsal anlam dünyasının yarattığı, içini doldurduğu ve anlamlı kıldığı kategorilerdir."(s.46)

Evrensel olmayan kategorilerin varlığını öngören görelî tekabülîyetçiliğin kaçınılmaz sonucu, Mahçupyan'ın da belirttiği gibi skeptizm, yani kuşkuculuktur. Kaçınılmazdır, çünkü gerçeklik hiçbir zaman bilinemez; 'doğru' tarihsel olarak oluşmuş zihinsel kategoriler ve diller tarafından çarpıtılan ve yeniden kurulan gerçekliğin bir tezahürüdür. Gerçeğin ve doğrunun bilinemezliğine dayanan, subjektif ve tarihsel doğruların (ki başka tür doğru yoktur zaten) özellikle etik alanda evrensel değerler olarak dayatılamayacağını savunan bu pozisyon Mahçupyan'a göre demokrat zihniyetin temelini teşkil etmektedir. (ss.46-47) Hiç kimsenin bilgi tekeline sahip olmadığı bir ortamda, herkesin göreceli olarak bilgiyi elde etme yönünden eşitlendiği bir toplumsal yapı söz konusudur. Dolayısıyla demokrat toplum zorunlu olarak özgürlükçü ve çoğulcudur. Kendi sınırlılığını ve haddini bilen insan, kurduğu bu toplumsal yapının merkezine oturmaktan da geri durmaz. 'Hiçbir değer ya da tercih insanları aşamaz ve onları belirleyemez' der Mahçupyan. (s.50)

Buraya kadar olan kısımda, belki aktarılan son cümle hariç, Mahçupyan aslında postmodern olarak bilinen pozisyonun dayandığı epistemolojik temeli savunmaktadır. Gerçekten gerek yansımacı epistemoloji gerekse mutlak tekabülîyetçi epistemolojiler özne ile dış dünya arasında birebir ilişkinin varlığını savunmaları nedeniyle postmodernistler tarafından reddedilmektedir. Söz konusu birebir i-

lişkinin kaçınılmaz sonucu totalci ve tekilci dünya görüşleridir. Lyotard'ın ifadesiyle değişik temellere yaslanan büyük anlatı (grand narrative ya da metanarrative)lardır. Postmodernite bu anlatılara karşı güvensizliği ve şüpheyi ifade eder. 'Metanarrativlere ve totallığe karşı topyekün savaş' postmodernistlerin sloganı haline gelmiştir.⁴ Bu savaşta temel hedef aydınlanmanın araçsal aklı ve bu aklın kendisine hizmet ettiği özne(subject)dir. Özne-merkezli bir yaklaşım yerine öznelerarası ilişkilere önem veren, yerel toplumsal, kültürel yapıyı ve güç ilişkilerini önplana çıkaran bir yaklaşımdır postmodernizm.⁵ Tıpkı fikir babaları ve esin kaynakları Nietzsche'nin 'Tanrı'nın ölümü'nü ilan ettiği gibi, postmodernistler de artık insanın (man, subject) öldüğüne inanırlar.⁶ Foucault, öznenin toplumdaki güç ilişkilerinin bir ürünü olduğunu belirtir.⁷ Ona göre 'insan deniz kıyısındaki kumsala çizilen bir çehre gibi yok olma sürecine girmiştir'.⁸ Kısaca insan artık modernitenin kendisine atfettiği o 'biriciklik' ve 'belirleyicilik' vasfını kaybetmiş, edilgen bir konuma indirgenmiştir. Görüldüğü gibi insanı bütün aczine rağmen belirleyici değer olarak sunan Mahçupyan (s.50) bu noktada postmodern pozisyondan sapmakta ve modernist görüşe yaklaşmaktadır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki burada bireyin belirleyiciliğinden daha çok (belki tersinden okuyarak) insanüstü ve metafizik unsurların belirleyici olamayacakları vurgulanmak istenmiş olabilir. Bu durumda Mahçupyan'ın postmodern düşünceden çok da ayrıldığı söylenemez. Gerçekten dinsel ve metafizik geleneklerin dışlanması postmodernist epistemolojinin ve etik anlayışının temelini oluşturmaktadır. Heidegger ve Derrida'nın metafiziğe karşı açtıkları savaş, postmodernistleri profan bir dünyanın savunucuları konumuna sürüklemiştir. Rorty'e göre böyle bir dünyada 'biz artık hiçbirşeye tapınmayız, hiçbirşeye kutsallık atfetmeyiz, herşeye -dilimiz, bilincimiz, ve toplumumuz- zamanın ve şansın bir ürünü olarak bakarız'.⁹ Aslında profan bir dünya fikri, dinsel sınırla-

malardan bireyi kurtarma projesi postmodernistlerin kadim düşmanı olan aydınlanmanın temel hedeflerindedir. Postmodernist hareket bu projeyi bir adım ileri götürmekte ve hakikat iddiasında bulunan tüm düşünceleri ve açıklamaları metafizik etiketi altında toplayıp reddetmektedir. Bu reddedişten modernistlerin bir anlamda tanrılaştırdıkları aydınlanmacı akıl da nasibini almaktadır. Kutsallıktan arındırılmış bir kültüre yönelik eleştiriler modernistler için olduğu kadar postmodernistler için de geçerlidir. Böylesine bir profanlaştırmanın sonucunun, her ne kadar postmodernistler karşı çıksalar da, araçsal aklın kutsanması ve pozitivizmin yüceltilmesi olduğu açıktır. Bu da neticede bir kutsaldan kaçarken diğer bir kutsalın eline düşmekten başka bir şey değildir. Dayandığı temelleri kabul etmeyen bir yaklaşım kaçınılmaz olarak relativizme hatta 'her şey mübahtır'ı (anything goes) öngören nihilizme kayacaktır. Bu, postmodernistlerin etik alandaki problemlere kayıtsız oldukları anlamına elbette gelmez. Postmodernistlerin tezi temelsiz bir ahlâk ve siyasetin de olabirliğine dayanmaktadır. Bunun nasıl mümkün olacağını henüz gösterebilmiş değiller postmodernistler. Bu da onların sadece reaksiyoner bir hareket oldukları ve modernitenin olumsuzluklarını eleştirmekle birlikte bu olumsuzlukları ortadan kaldıracak bir alternatif geliştiremedikleri yönündeki eleştiriyi kuvvetlendirmektedir. Bununla birlikte muhtemel bir postmodern etiksel ve siyasal projenin temel prensipleri de dile getirilmiyor değil.¹⁰ Her düzeyde katılımın artırılması, temel hak ve özgürlüklerin 'öteki'nin haklarını koruyacak şekilde düzenlenmesi ve çoğulculuk gibi unsurlar postmodern sosyo-politik görüşün temel parametreleri olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹ Ancak bu görüşün nasıl realize edileceği, daha da önemlisi sözkonusu unsurların liberalizm gibi rölativist epistemolojinin ürünü olan ideolojilerde aldığı 'evrensel' niteliklerden farklı olup olmadığı bu noktada önem kazanmaktadır.

Postmodernitenin siyasal tercihi olarak su-

nulan 'demokrasi', 'katılımcı demokrasi' ya da 'kuvvetli demokrasi', doğrunun bilinemeyeceği, gerçekliğin tarihsel ve toplumsal olduğu dolayısıyla hiçbir kimsenin gerçekliğin tekeline ve bunu başkalarına dayatma hakkına sahip olmadığı gibi görelî tekabuliyetçi epistemolojik önermelere dayandırılmaktadır. Postmodernistlere göre doğru ya da hakikat tarihseldir, dilseldir; tıpkı cümleleri oluşturan kelimelerin beşeri olduğu gibi cümlelerin oluşturduğu hakikat de insan ürünüdür.¹² 'Metaforların gezici bir müfrezesi' olarak hakikat bulunmaz, yapılır. Zira orada ya da burada keşfedilecek bir hakikat yoktur. Bu önermelere dayanan etik ve siyaset görüşü de doğal olarak evrensellik iddiasını imkânsız kılacaktır. Evrensellik konusuna tekrar dönmek üzere, tam bu noktada demokrasi ile sözkonusu edilen epistemoloji arasında neden zorunlu bir ilişki olduğunu sorgulamak yerinde olacaktır. Kantçı epistemoloji niçin zorunlu olarak demokrat zihniyeti gerektiriyor? Bu sorunun tatmin edici yanıtını Mahçupyan'ın ifadelerinde bulmak zor. Hatta Mahçupyan'ın ideolojilerin epistemolojik temellerini açıklarken bir yönüyle indirgemeci olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek. Bu indirgemeciliğin Mahçupyan'ın liberalizmi eleştirisinde daha bir belirginleştiğini görüyoruz. Mahçupyan, liberalizmin rölativist bir zihniyet olduğunu söylerken gerçekte klasik liberalizmi ve özellikle Hayekçi versiyonunu işaret etmektedir. Klasik liberalizme yönelik eleştirileri 'doğal denge' idealinin esasında otoriter, bireyi ve özgürlüğü araçsallaştıran bir netice doğurduğu saptamasında odaklaşıyor.¹³ Bu eleştirinin ne kadar haklı olduğu konusu bu yazının ilgi alanı dışında. Bunun analizini yapmak ve karşı argümanları sunmak herhalde herkesten çok Türkiye'nin Hayekçi liberallerine düşer. Bu bir 'kıskırtma' değil, ama bu yönde yapılacak akademik polemikler liberalizme yeni açılımlar kazandıracaktır. Benim üzerinde durmak istediğim, Mahçupyan'ın neden hiç de öyle 'doğal denge' üzerinde ısrarcı olmayan 'Kantçı libe-

ralizmi' es geçtiği sorusudur. Kantçı liberalizm ya da 'deontolojik liberalizm' 1970'li yılların başından bu yana özellikle Anglo-Amerikan akademik çevrelerinin gündeminde olan bir konu. John Rawls'ın *A Theory of Justice* (Bir Adalet Teorisi) ve *Political Liberalism* (Siyasal Liberalizm) isimli kitaplarında topladığı düşünceler birçokları için siyaset teorisinde yeni bir çığır açmıştır. Rawls'ın çıkış noktası Kant'tır. 'Doğrunun (right), iyiye (good) önceliği' şeklinde formüle edilen düşünce Kantçı liberallerin siyasi projelerinin temelini teşkil eder. Buna göre politik sistemin amacı insanların rahatça dünya görüşlerini ifade edebilecekleri ve 'iyi' anlayışlarını realize edebilecekleri adil, nötr bir yapı oluşturmaktır. Bu yapı iki temel prensibe dayanır. 1. Herkes diğerlerinin hak ve özgürlükleriyle çatışmayacak şekilde temel hak ve özgürlüklere sahip olmalıdır. 2. Ekonomik kaynakların dağılımı, toplumda en az avantajlı olanın durumunu iyileştirme amacına yönelik olmalıdır.¹⁴ Kantçı liberalizmin bu görüşleri elbette gerek klasik liberaller gerekse toplumcular (communitarians) tarafından şiddetle tartışılmış ve acımasızca eleştirilmiştir.¹⁵ Fakat burada vurgulanmak istenen Kantçı epistemolojik önermelerin zorunlu olarak ve münhasıran demokrat zihniyete tekabül etmediğidir. Kantçı liberal zihniyetle Kant'ın epistemolojisi arasında da bir bağ sözkonusu olabilir. Hatta daha da ileri giderek denebilir ki, Kant'ın 'evrensel moral kanunları' olarak takdim ettiği 'kategorik emirler' (categorical imperatives)¹⁶ ve onun demokrasi ve siyasal katılım konusundaki kısıtlayıcı görüşleri¹⁷ Kant'ı 'demokrat ütopya'dan çok 'liberal ütopya'ya yaklaştırmaktadır.¹⁸

Evrensellik ve Demokrat Zihniyet

Görelî tekabuliyetçiliğin etik ve siyaset alanlarında evrensel önermeleri imkânsız kıldığı belirtilmektedir.¹⁹ Demokrat ütopya bağlarının çözmesi gereken temel açmaz evrenselliği ve evrensel değerleri dışlayan bir epis-

temolojinin nasıl olup da demokrat projenin parametreleri olan (en azından bazı) ilkelerin evrenselliğine izin verebildiğidir. Demokrat zihniyetin temel niteliklerini burada kısaca tekrarlamak faydalı olacaktır. Üç ana başlık altında sıralanabilir bu unsurlar: (s.138)

1- Temel hak ve özgürlüklerin korunması. Buna göre devlet ve cemaatler karşısında bireyin hakları korunmalıdır.

2- Çoğulculuk. Farklı ve aykırı görüşlerin yasama şansının olması gerekir. 'Öteki'nin dışlanmadığı, herkesin birbirlerinin kutsallarına küfretmeden yaşayabildiği bir ortamın temini gerekir. (s.174)

3- Yerellik. '[T]oplumun kendine has özelliklerinin veri bir değer olarak kabul edilmesi' demokrat zihniyetin önemli özelliklerinden biridir. Bu üçüncü unsur etik alanda evrenselliği reddeden postmodern düşüncenin kaçınılmaz olarak ulaştığı bir noktadır.

Ancak demokrat zihniyetin bu unsurları arasındaki ilişki hiç de problemsiz değildir. Birinci ve ikinci unsurlar biraz sonra da değineceğimiz gibi esasında her yerde geçerli olması gereken ilkeler olarak zımni de olsa bir evrensellik iddiası taşımaktadır. Bu iki unsurun üçüncü unsurla uyum içinde olduğunu söylemek normatif bir önermeyi önkabul olarak aldığımız anlamına gelmektedir. Bu normatif önerme her toplumun 'veri' olarak alınması gereken değerleri arasında en azından bireysel hakları ve çoğulculuğu savunan değerlerin mutlaka var olduğu varsayımına dayanmaktadır. Halbuki tarih bunun böyle olmadığını açık bir şekilde bize göstermektedir. Birçok toplumun 'kendine has' totaliter, 'öteki'ni dışlayıcı, birey karşısında devleti kutsallaştırıcı değerlere sahip olduğunu biliyoruz. Şimdi eğer demokrat zihniyetle uyuşmayan bu değerleri değiştirmek gerektiği²⁰ söylenecekse o takdirde yerellikten ve yerel toplumsal değerlerin korunmasından söz etmek ne derece mümkün olacaktır? Yok eğer totalitarizmi besleyen yerel değerler korunması gereken 'veri' değerler o-

arak alınacaksa bireysel özgürlüklerden ve çoğulculuktan vaz mı geçilecek? 'Ya o/ ya bu' (either/or) niteliğindeki bu sorular karşısında postmodernistlerin tıkanmasının temel nedeni etik ve siyasal alanda tercih yapmalarına imkân verecek bir temelden ya da referans noktadan yoksun olmalarıdır.

Doğrunun ve hakikatin ne olduğunun bilinmediği ya da en azından bilindiğinin farzedilmediği bir ortamda ahlâkın üzerine oturduğu iyi kötü değerleri neye göre temellendirilecektir? 'Tanrı yoksa, her şey caizdir' diyen Dostoyevski bu noktaya işaret etmektedir. Kısaca ahlâki değerleri ve yargıları mümkün kılacak bir referans noktası kaçınılmaz görünmektedir. Kamu alanına çıktığımızda bu kaçınılmazlık, meşruiyet sorunuyla da eklenerek daha bir kendini hissettirmektedir. Postmodernistler her ne kadar açıkça böyle bir temel olması gerektiğini ifade etseler de, alternatif olarak ortaya koymaya çalıştıkları demokratik siyasal projenin böyle bir başlangıç ve değerlendirme noktasına muhtaç olduğu açıktır. Bu zımnî referans noktasının izlerini John Keane gibi postmodernist yazarların ifadelerinde bulmak mümkün. Etik relativizmi savunurken John Keane şöyle diyor:

*Relativizmi savunmak tamamen modern olan bir sosyo-politik pozisyonu gerektirir. Bu pozisyon da nihayet bireylerin ve grupların birbirlerinin fikirleriyle dayanışma içinde olduklarını ya da çatıştıklarını açıkça ifade edebildikleri, kamu alanlarının çokluğuna dayanan bir demokratik devleti ve sivil toplumu kurmayı ya da kuvvetlendirmeyi gerektirir.*²¹

Burada bir noktaya açıklık getirmek lazım. Postmodernist yazarların alternatif olarak sunmaya çalıştığı sosyopolitik yapının temel özellikleri zannedildiği gibi modernistlerin sunduğu ya da savunduğu yapıdan çok farklı görünmemektedir. Örneğin 'postmodernist' John Keane'in 'ahlâki relativizmi' ile aydınlanmanın tamamlanmamış bir proje olduğunu iddia eden 'modernist' Habermas'ın 'ahlâki evren-

selliği' arasında kavramlaştırmanın ötesinde çok ciddi farklılıklar bulunmamaktadır. Habermas'ın aşağıdaki ifadeleri dikkatlice okunduğunda ve Keane'in yukarıda aktarılan sözleri ile karşılaştırıldığında bu durum daha kolay görülebilecektir.

*Evrensellik nedir? Moral evrensellik, kişinin yaşam biçimini diğer yaşam formlarının meşru talepleri karşısında relativize etmesi, yabancılara ve ötekilere kendisine tanınan aynı hakları tanıması, kendi kimliğini evrenselleştirme noktasında ısrarlı olmaması, farklı kimlikleri dışlamaması, ve hoşgörü alanlarının bugün olduğundan çok daha geniş bir şekilde düzenlenmesi anlamına gelmektedir.*²²

Keane'a göre 'ideolojiler demokrasinin düşmanlarıdır, çünkü her biri fanatik bir öze sahiptirler'. Lyotard gibi Keane de demokrasi adına bütün ideolojilere savaş ilan ediyor. 'Demokrasiyi bu ideolojilere karşı savunmak demek, belirlenemezliğe, tartışmaya ve muğlaklığa hoşgeldin demektir'.²³ Burada postmodern demokrasinin dayandığı temel(sizlik) karşımıza çıkıyor. Bununla birlikte zımnî olarak varsayılan 'kesinlik' (certainty) ihtiyacı da. Niçin demokrasi diğer ideolojiler karşısında tercihe şayandır? Bu soruya verilebilecek her yanıtın mantıksal olarak varacağı noktada diğer ideolojilerde olduğu gibi demokraside de bir fanatik özün olduğu gerçeğidir. Başka bir ifadeyle, postmodernizm farklı bir epistemolojik düzlemde karşı çıktığını iddia ettiği kategorik ikilemleri (doğru/yanlış, otoriter/özgürlükçü, hukuksal/despotik gibi) yeniden üretmiş olmaktadır. Nitekim Keane, demokratik prosedürlerin hukukun egemenliği ve yargının bağımsızlığı ilkelerinin yardımıyla 'despotizm riskini minimize edeceğini' belirtiyor.²⁴ Yine Keane'e göre demokrasinin ve çoğulculuğun sınırları vardır. Bütün inanç ve davranışların demokratik toplumsal yapı içinde yeri yoktur. Zira demokrasinin düşmanı olan "ideolojiye tolerans göstermek potansiyel olarak dil oyunlarının (language games) çok-

luğunu engellemek ve baltalamak demektir".²⁵ Sadece demokrasiyle uyumlu olan düşünceler hoşgörü semsiyesi altında yer bulabilir. Diğerleri ya da postmodernistlerin sevdiği tabirle 'ötekiler' yok edilmesi gereken potansiyel demokrasi düşmanlarıdır. Bu haliyle demokrasinin düşmanlarından, yani ideolojiler ve metanarratiflerden farklı olup olmadığı da sorulmaya değer bir soru olarak kalmaktadır.

Sonuç olarak tüm postmodernistlerin yaptığı gibi Mahçupyan da alternatif olarak sunduğu 'demokratlığın' ne olduğunu bazı belirsiz ve içi doldurulmamış ilkelerin ifadesi dışında ortaya koymamıştır. Yapılan demokratlığın ne olmadığını anlatılmasıdır. 'Demokratlık, liberalizm, sosyalizm ya da siyasal İslam gibi otoriter ideolojilerin aksine özgürlükçü ve çoğulcu bir ideolojidir' demek ne söz konusu ideolojilerin kategorik ve zorunlu olarak otoriter olduğunu, ne de demokratlığın özgürlükçü olduğunu ispatlamaya yeter. Varlığını rakiplerinin zayıflıkları üzerine bina eden bir görüş, bir müddet sonra varlığını tehlike içinde bulabilir. Bunun böyle olmadığını göstermek için postmodernistlere ve bu arada bizim postmodernist yazarlara önemli bir görev düşmektedir: İndirgemeci pozisyona düşmeden bir ideoloji kritiği yapıp, sonra da postmodern demokratik projenin içeriğini doldurmaya çalışmak. Aksi halde bütün cazibesine karşın postmodern siyasal görüş hiçbir çözüm yolu önermeyen, bilinenleri makyajlayarak sunan romantik bir dalga olmaktan öteye gidemeyecektir.

NOTLAR

1. E. Mahçupyan, *İdeolojiler ve Modernite*, İstanbul: Patika, 1996, ss.20-34. Parantez içindeki sayfa numaraları bu kitaba aittir.

2. 'Nötr devlet' ya da çok daha genel ifadeyle 'siyasal nötrülük' (political neutrality) kavramını liberalizmin öngörmediğini savunan tez için bkz. W. A. Galston, *Liberal Purposes: Goods, Virtues, and Diversity in the Liberal State*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991, özellikle Part II

ve Part III.

3. J-F. Lyotard, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, trans. G. Bennington and B. Massumi, Manchester: Manchester University Press, 1984, s. xxiv.

4. Bkz. Lyotard, 'Answering the Question: What is Postmodernism?', trans. R. Durand, in *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, s. 82 ve J. Keane, *Democracy and Civil Society: On the Predicaments of European Socialism, the Prospects for Democracy, and the Problem of Controlling Social and Political Power*, London: Verso, 1988, s. 232.

5. Postmodernizmin siyasal boyutuyla ilgili Türkçe'de yayınlanmış kapsamlı bir çalışma için bkz. A. Yılmaz, *Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar*, Ankara: Vadi Yayınları, 1996, özellikle ss. 91-118.

6. F. Nietzsche, *Thus Spoke Zarathustra*, trans. R. J. Hollingdale, Middlesex: Penguin, 1961, s. 41.

7. M. Foucault, *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, trans. C. Gordon et al, Sussex: The Harvester Press, 1980, ss.73-74.

8. M. Foucault, *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*, London: Routledge, 1989, s. 387.

9. R. Rorty, *Contingency, Irony, and Solidarity*, Cambridge: Cambridge University Press, 1989, s.22, ayrıca bkz. s.45: '[Liberal kültür] ister kutsallaştırılmış dünya isterse kutsallaştırılmış birey (self) formunda olsun, içinde kutsallıktan iz olmayan bir kültürdür. Böylesine bir kültürde insanların kendilerine karşı sorumlu oldukları insanüstü güçlerin varlığı fikrine yer yoktur.'

10. Z. Bauman, *Postmodern Ethics*, Oxford: Blackwell, 1993, s.4 . Ayrıca bkz. M. Jay, *Force Fields: Between Intellectual History and Cultural Critique*, London: Routledge, 1993, s.39

11. Bu konuda bkz. A. Heller and F. Feher, *The Postmodern Political Condition*, Oxford: Polity,

1988, s. 5, Z. Bauman, *The Intimations of Postmodernity*, London: Routledge, 1992, ss. 36-37, H. F. Haber, *Beyond Postmodern Politics: Lyotard, Rorty, Foucault*, London: Routledge, 1994, s.119 ve J-F. Lyotard. "The Other's Rights" in S. Shute & S. Hurley (eds.), *On Human Rights*, New York; Basic Books, 1993, ss. 135-147.

12. Rorty, *Contingency, Irony and Solidarity*, s. 21. Rorty'nin eleştirel bir analizi için bkz. R. Bhaskar, *Philosophy and the Idea of Freedom*, Oxford: Blackwell, 1991, ve R. Plant, "Political Theory Without Foundations", *History of the Human Sciences*, 5/3 (1992): 137-144.

13. Mahçupyan'ın liberalizm eleştirisi için ayrıca bkz. E. Mahçupyan, "Liberalizmi Anlamak: Temeller, İşlevler, İkilemler", *Diyalog*, 1 (1996): 15-43.

14. J. Rawls, *A Theory of Justice*, Oxford: Oxford University Press, 1973, ss. 60-61. Rawls kendisine yönelik eleştiriler ışığında teorisini kimi noktalarda gözden geçirmiş ve geliştirmiştir. Bkz. J. Rawls, *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press, 1996.

15. Örneğin bkz. B. Barry, *The Liberal Theory of Justice: A Critical Examination of the Principal Doctrines in A Theory of Justice by John Rawls*, Oxford: Clarendon Press, 1973, R. Nozick, *Anarchy, State, and Utopia*, Oxford: Basil Blackwell, 1974, M. Sandel, *Liberalism and the Limits of Justice*, Cambridge: Cambridge University Press, 1982.

16. Bkz. I. Kant, *Fundamental Principles of the Metaphysic of Ethics*, trans. T. K. Abbott, Second Edition, London: Longmans, Green and Co., 1900, s. 56.

17. Kant siyasal katılımın temel bir hak olduğunu savunmakla birlikte sadece 'aktif' (bağımsız) vatandaşların seçme ve seçilme hakkına sahip olduklarını, kadınlar gibi 'pasif' (bağımlı) vatandaşların ise bu hakka sahip olmadıklarını belirtir. Bkz. H.Reiss 'Introduction' to *Kant's Political Writings*, trans. H. B. Nisbet, Cambridge: Cambridge University Press, 1977, s. 27 ve 29.

18. Yalnız belirtmek gerekir ki 'postmodern burjuva liberalizmi' ile 'demokrat ütopya' arasındaki fark çok da belirgin değildir. Örneğin Rorty'nin 'liberal ütopyası' ile Mahçupyan'ın 'demokrat ütopyası' birbiriyle çoğu noktalarda örtüşmektedir. Rorty'e göre 'liberal toplum, ideallerinin güç yerine ikna, devrim yerine reform ile gerçekleştirildiği... bir toplumdur'. (Rorty, *Contingency, Irony, and Solidarity*, s.60.) Şüphesiz bu metodik unsurlar aynen Mahçupyan'ın savunduğu 'demokrat toplum' için de geçerlidir. Bkz. dipnot 20.

19. Evrenselliğin tarihselci yorumu için bkz. E. Mahçupyan, *Osmanlı'dan Postmoderniteye*, İstanbul: Patika, 1996, s. 198: 'Bugün evrenselin, yerelin dışında ve üstünde bir meşruiyeti kalmamıştır. Dolayısıyla evrensel, yerellerin ortak yanlarını bir araya getiren ve bunun insan denen yaratığın sosyo psikolojik özellikleriyle irtibatlandırılan bir anlayış olmakla sınırlanmaktadır. Böyle bir anlam dünyasında hiçbir ideolojinin evrensellik iddiası olamayacağı gibi, evrensellik bir çıkış noktası, bir dayanak olmaktan çıkmakta, bir sonuca dönüşmektedir.'

20. Mahçupyan antidemokratik toplumsal değerleri ve inançları değiştirmek gerektiğini açıkça savunmaktadır. Onun karşı olduğu (bütün postmodernistler gibi) ussal düzenlemeci bir yaklaşımla gerçekleştirilmeğe çalışılan 'toplum mühendisliğidir'. (s.138) Bunun karşısında Mahçupyan demokratik toplumsal modelin şiddet içermeyen, tepeden inmece olmayan 'ikna' yöntemi ile oluşturulabileceğini savunuyor. *İdeolojiler ve Modernite*'nin son cümleleri Mahçupyan'ın böyle bir modelin kurulması için son çağrısı olarak da okunabilir. 'Türkiye'nin buna [demokratik bir toplum modelinin gerçekleşmesine] ne derece hazır hatta istekli olduğu ise pek belli değil. Ancak bekleyip göremeyiz; çünkü beklersek belki de hiçbir zaman göremeyiz.' (s.174. Vurgu bana ait) 'Demokrat Manifesto'nun bu cümleleri bir anlamda demokrat zihniyetin oluşturulması için 'eylem' çağrısı niteliğindedir. Demokrat bir 'misyoner' edasıyla yapılan bu çağrının farklı düzlemde de olsa bir 'toplumsal mühendislik' örneği teşkil etmediğini söylemek herhalde kolay olmasa gerek. 'Jakobenizme karşı yasasın de-

mokratik misyonerlik!' belki de manifesto formuna daha uygun bir final olurdu.

21. Keane, *Democracy and Civil Society*, s. 238.

22. J. Habermas, *Autonomy and Solidarity: Interviews with Jurgen Habermas*, Revised Edition, (ed. by P.Dews), London: Verso, 1992, s. 240.

23. Keane, *Democracy and Civil Society*, s. 241.

24. *Ibid.*, s. 237. (Vurgu bana ait.)

25. *Ibid.*, s. 235.

REFERANSLAR

Barry, B., *The Liberal Theory of Justice: A Critical Examination of the Principal Doctrines in A Theory of Justice by John Rawls*, Oxford: Clarendon Press, 1973.

Bauman, Z., *Postmodern Ethics*, Oxford: Blackwell, 1993.

Bauman, Z., *The Intimations of Post-modernity*, London: Routledge, 1992.

Bhaskar, R., *Philosophy and the Idea of Freedom*, Oxford: Blackwell, 1991.

Foucault, M., *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, trans. C. Gordon et al, Sussex: The Harvester Press, 1980.

Foucault, M., *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*, London: Routledge, 1989.

Galston, W.A., *Liberal Purposes: Goods, Virtues, and Diversity in the Liberal State*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

Haber, H.F., *Beyond Postmodern Politics: Lyotard, Rorty, Foucault*, London: Routledge, 1994.

Habermas, J., *Autonomy and Solidarity: Interviews with Jurgen Habermas*, Revised Edition, (ed. by P.Dews), London: Verso, 1992.

Heller, A. and F.Feher, *The Postmodern Political Condition*, Oxford: Polity, 1988.

Jay, M., *Force Fields: Between Intellectual History and Cultural Critique*, London: Routledge, 1993.

Kant, I., *Fundamental Principles of the Metaphysic of Ethics*, trans. T. K. Abbott, Second Edition, London: Longmans, Green and Co., 1900.

Keane, J., *Democracy and Civil Society: On the Predicaments of European Socialism, the Prospects for Democracy, and the Problem of Controlling Social and Political Power*, London: Verso, 1988.

Lyotard, J-F., 'The Other's Rights' in S. Shute & S.Hurley (eds.), *On Human Rights*, New York: Basic Books, 1993.

Lyotard, J-F., *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, trans. G. Bennington and B. Massumi, Manchester: Manchester University Press, 1984.

Mahçupyan, E., "Liberalizmi Anlamak: Temeller, İşlevler, İnkilemler", *Diyalog*, 1 (1996): 15-43.

Mahçupyan, E., *İdeolojiler ve Modernite*, İstanbul: Patika, 1996.

Mahçupyan, E., *Osmanlı'dan Post-moderniteye*, İstanbul: Patika, 1996.

Nietzsche, F., *Thus Spoke Zarathustra*, tans. R. J. Hollingdale, Middlesex: Penguin, 1961.

Nozick, R., *Anarchy, State, and Utopia*, Oxford: Basil Blackwell, 1974.

Plant, R., "Political Theory Without Foundations", *History of the Human Sciences*, 5/3 (1992): 137-144.

Rawls, J., *A Theory of Justice*, Oxford: Oxford University Press, 1973.

Rawls, J., *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press, 1996.

Reiss, H., 'Introduction' to *Kant's Political*

Writings, trans. H. B. Nisbet, Cambridge: Cambridge University Press, 1977.

Rorty, R., *Contingency, Irony, and Solidarity*, Cambridge: Cambridge University Press, 1989

Sandel, M., *Liberalism and the Limits of Justice*, Cambridge: Cambridge University Press, 1982.

Yılmaz, A., *Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar*, Ankara: Vadi Yayınları, 1996.